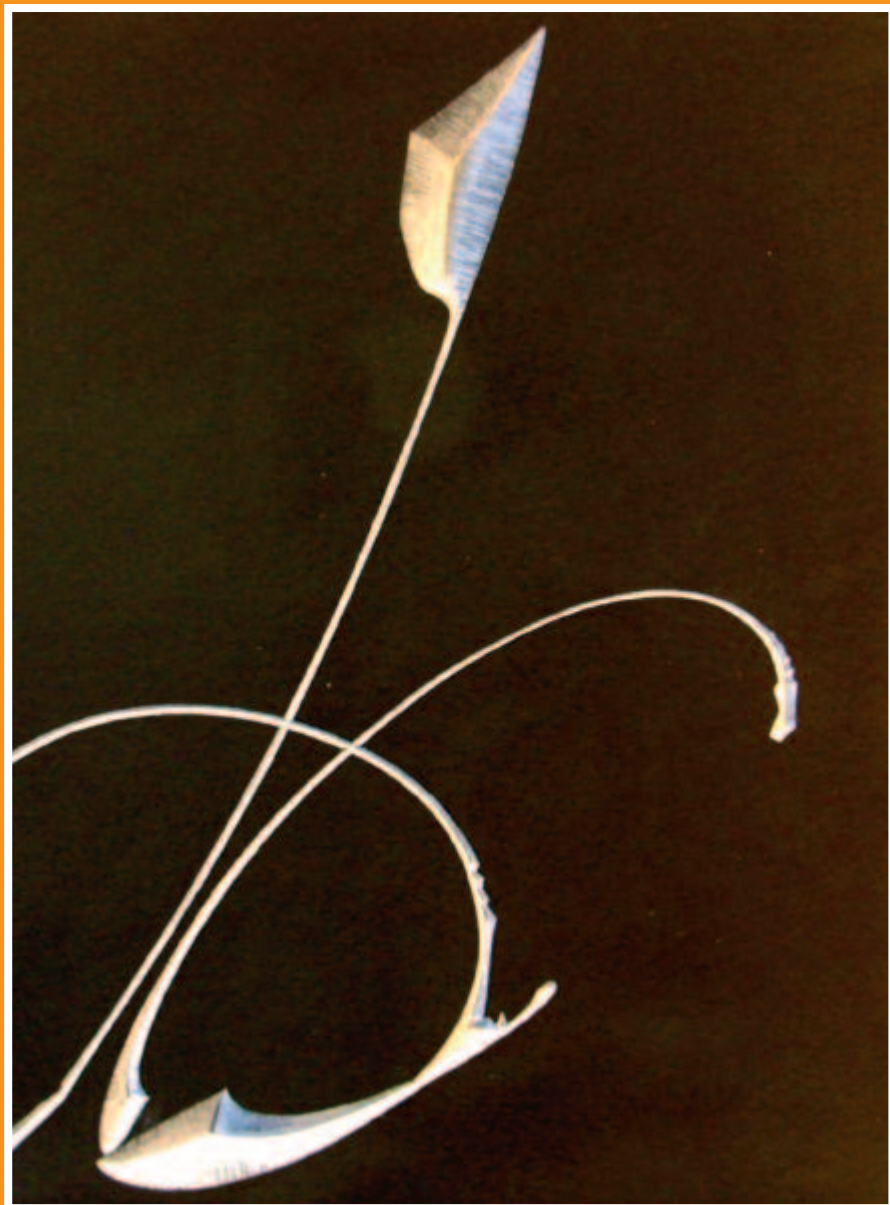

SPRÅK *nytt*

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

35. årgang 3/2007

Bokbål i by'n

Språknytt har i dette nummeret ein artikkel av Tor Guttu om *Foreldreaksjonen* i 1949–54. Han forklarar bakgrunnen for den kampen foreldre førte rundt 1950 mot den radikale rettskrivinga i Oslo-skulen som hadde vorte vedteken i 1939. Protesten munna ut i «Foreldrebevegelsen i sprogsaken», som sette fram krav om lesebøker på moderat bokmål. Guttu unnlet ikkje å nemna: «En reaksjon dels i kjølvannet av Foreldreaksjonen, dels som reaksjon på læreboknormalen da den endelig kom i 1959, var brenningen av 'samnorsk-bøker'.»

Ja, vaksne folk brende bøker på gata i Oslo. Finn-Erik Vinje skriv: «Det var kort vei fra bokmål til bokbål.» Aldri har den norske språkstriden fått slike uttrykksformer som han fekk midt på 1900-talet. Truleg er det lite kjent no at det då var aksjonar av ein slik karakter at nordmenn flest vender seg i avsky når dei les om slikt i fjerne land i dag.

Det er ingen grunn til å rippa opp i den gamle striden om former som *verden* eller *verda*, *dyp* eller *djuv*, *troen* eller *trua* – all den tid rettskrivinga i bokmålet etter 2005 på dei fleste punkt likestillar tradisjonelle (konservative) former og radikale (folkelege) former. Ein person som skriv bokmål i dag, har alle sjansar til å finna ei låm ho eller han kjenner seg heime i.

Difor har kampen om samnorsk og «skamnorsk» stltna heilt. I staden er det nynorsk som no må tola hetsen. Ein polititar i Hordaland brende nynorsk-bøker i samband med stortingsvalkampen i 2005. I etterkant distribuerte han ein video av seansen. Elevar på vestkanten i Oslo brende «spyordlister» i protest mot sidemålsopplæringa for få år sidan. Dette er episodar. På det seriøse planet er det eit ubehagelig faktum at nynorskelevane ikkje får bøker og materiell på si målform til same tid og til same pris som bokmåls-elevar, og at det ikkje utan vidare er fritt å skriva nynorsk i næringsliv og kulturliv. Då ligg det nær å nemna at det aldri har vore rapportert om verken riksmålsbål eller danskebål nokon gong på ei norsk gate.

Professor Øystein Rian skreiv i ein kronikk i Aftenposten den 3. august i år bl.a. at «de største voldelige opp-tøyene i det moderne Norge rettet seg mot åpningen av Det Norske Teatret i 1913». Og vidare: «De som har strevd for et norsk skriftspråk og for en elite-kultur åpen for norske impulser, har i generasjon etter generasjon blitt mobbet og følt seg fremmede og hjemløse i Kristiania/Oslo.» Eg meiner Rian har eit poeng: Norsk sjølvdiskriminering er eit fenomen.

Sylfest Jomheim

INNHold 3/2007

1 Foreldreaksjonen 1949–1954	17 <i>E. coli</i> og andre biologiske namn
5 Litt om historia bak sidemålsstilen	20 Maurits Hansen og det norske språk
9 Et nytt skriftspråk blir til – om arbeidet med et kvensk skriftspråk	24 <i>Ringdrotten</i> og norsk språk
13 Engelsk i norsk næringsliv – en antropologisk tilnærming	27 Nyord
	28 Spørrespalte

Foreldreaksjonen 1949–1954 – den største folkebevegelse inntil da

TOR GUTTU

DET SÅKALTE Oslo-vedtaket av 2. mars 1939 bestemte Oslo skolestyre at «Ved overgangen til ny rettskrivning [dvs. den av 1938] skal en så langt råd er legge til grunn de formene som ligger nærmest barnas talemål og er ens for bokmål og nynorsk. – Når det gjelder bøker og andre trykte hjelpemidler som barna skal bruke, vil skolestyret gjøre hva det kan for å skaffe slike som så langt råd er, har fellesformer». Dette ble retningsgivende også for andre skolestyrer, og ikke minst for lærebokforlagene, og i de første etterkrigsårene holdt da disse «fellesformene» sitt inntog i lære- og lesebøkene.

Den gang språkpolitikken gikk ut på å føre bokmål og nynorsk nærmere hverandre med sikte på å smelte dem sammen til et samnorsk på norsk folkemåls grunn, oppstod en fellesform gjerne ved at man innførte en nynorsk form i bokmålet til valgfri bruk. Man vedtok f.eks. at verbet og substantivet *bo* også skulle kunne hete *bu*. I ordlistene med 1938-rettskrivning stod det da: *bo* el. *bu* (som enkeltord og i alle sammensetninger), men i lære- og lesebøker med fellesformer skulle det stå *bu* – så langt råd var. Og det viste seg å være ganske langt. I tillegg kom så de mange tilnærminingsformene (nynorskformer og nynorskliknende former) som var blitt eneformer i bokmål i 1938.

Mengdevis av ord- og bøyningsformer som før ikke hadde vært å se i bokmålet sakprosa, kom nå til å sette sitt preg på lærebokspråket: allmennord som *aleine, botn, djup, eld, framleis, gjømme, golv, heil, hol, høg, låg, kvin, veg, inst, nedst, ytst, øvst, korga, veka, verda, slikte, stirte, ønskte* osv. og mer faglige ord som *beinmerg, eggekviite, mjøl, mjølk, magesafta, meltinga, hamna, seglleia, vassføringa, vasskrafta, løva, trua, kjerka, gras, graut, kleppfisk, vatn*.

Begynnelsen – «Foreldrebevegelsen»

Høsten 1949 kom så den første reaksjonen. En vennekrets av foreldre i Oslo og Bærum innkalte til et møte, som samlet 400. Man konstaterte at hovedmengden av formene langt fra var slike som «ligger nærmest barnas talemål», og at Oslo skolestyre i 1939 hadde oversett § 60 i byskoleloven. Den bestemte at når det gjaldt den enkelte skoles valg av abc og leseverk, skulle skolestyret innkalle «de skole-søkende barns foreldre» til møte. Et flertallsvedtak var da bindende for skolestyret. Disse fakta ble utgangspunktet for det som ble «Foreldrebevegelsen i sprogsaken» – et rettmessig krav om abc og lesebøker på moderat bokmål. Bevegelsen ble ledet av en aksjonskomité.

Det viste seg snart hva foreldrefler-

tallet mente. Ved en prøveavstemning ved 21 skoler i Oslo tidlig i 1950 stemte 6000 for de moderate formene og 80 for de radikale. Bevegelsen bredte seg raskt, og protester innløp fra mange deler av landet. Med den økende tilslutningen økte også antall henvendelser fra Foreldrebevegelsen og andre til departementet, som var godkjennende instans for alle lesebøker og lærebøker. Der var det imidlertid ingen velvilje.

Høsten 1950 bad Foreldrebevegelsen Oslo skolestyre ta initiativ til å utarbeide lærebøker med moderate former. Heller ikke der var det gehør. Hovedinnvendingen mot å foreta seg noe var den samme som departementet anførte blant sine mange betenkeligheter: at det skulle utarbeides en læreboknormal som ville endre situasjonen, og at man fikk vente på den. Dette argumentet ble møtt med forståelig skepsis. En læreboknormal som skulle være en syntese av de moderate og radikale 1938-formene, ville nødvendigvis bli mer radikal enn de moderate.

Riksmålsforbundet kommer med

Riksmålsforbundet hadde fulgt Foreldrebevegelsens arbeid med stigende interesse, og på landsmøtet 2. og 3. juni 1951 ble det, foruten en resolusjon til departementet med krav om moderate skolebøker, vedtatt å oppnevne et tremannsutvalg som skulle koordinere Riksmålsforbundets arbeid med Foreldrebevegelsens. De tre ble redaktør Ernst Sørensen, agent Rolf Medbøe og fru Sofie Helene Wigert. Koordineringen ble vanskelig. De tre stod for en langt mer uredde og aktivistisk linje enn komiteen som ledet Foreldre-

bevegelsen (bl.a. kaptein Rolf Guttormsen og advokatene Jonas Myhre og Nils Aall Lyche), og 7. desember 1951 stod de frem som tre av syv under navnet «Landskomiteen for Foreldreaksjonen mot samnorsken». Det begynte med et opprop i avisene og fortsatte med folkemøter, protestmarsjer og høyttalerbiler. Dette var i de dagene da Stortinget skulle behandle forslaget om å opprette Norsk språknemnd, og klimaet var gunstig for lynaksjon og for å utvide perspektivet fra en protest mot påtvungne ord- og bøyningsformer i skolebøker til en protest mot hele tilnæringspolitikken; Språknemnda skulle jo nettopp videreføre denne politikken fra 1938 og gi den uttrykk i en læreboknormal. Allerede da Stortinget begynte forhandlingene 13. desember, var det blitt innsamlet mer enn 92 000 protester. Men tinget lot seg ikke påvirke. 19. desember holdt Sofie Helene Wigert en flammende tale på et stort folkemøte foran Stortinget og lovet å fortsette for full kraft.

Økende oppslutning, økende misnøye

Det forsatte da med aksjoner over det meste av landet, både lynaksjoner med kraftige virkemidler som den i Oslo og arbeid mer i det stille i form av telefonhenvendelser, brev, annonser o.a. Da listeaksjonene ble avsluttet i 1953, var det blitt samlet 407 119 protester mot samnorsk. Den drivende kraft var stadig fru Wigert, og med seg i landskomiteen hadde hun nå også ektemannen, skuespilleren Knut Wigert, høyesterettsadvokat Wilhelm Münter Rolfsen m.fl.

Imidlertid lot resultatene vente på

seg. Arbeidet for en moderat abc hadde pågått hele tiden, men hos myndighetene var det ingen interesse. Derimot var forlagene inne i omvurdering av situasjonen. I februar 1952 søkte Gyldendal departementet om å få godkjent Hans Bergersens abc og Nordahl Rolfsens lesebok i moderat språkform. Dette ble nå en sak for Norsk språknemnd som departementets sakkyndige organ, og etter en voldsom debatt 7. juni vedtok nemnda med formannens (professor Seips) dobbeltstemme å godkjenne de moderate utgavene. Stemmelikheten oppstod ved at hele bokmålsseksjonen stemte for godkjennelse og hele nynorskseksjonen imot. Sistnevnte seksjon var ikke den minst engasjerte i denne bokmåls-saken.

Men det som kunne se ut som en seier, ble en skuffelse. For det første var, som sagt, en rekke moderate former forbudt i 1938-rettskrivningen, og dem måtte man se bort fra under enhver omstendighet. For det annet eksisterte det regler, eller tilløp til regler, som forbød visse ord og former i skolebøker, til tross for at de var fullt tillatt i rettskrivningen (*ben, foran, hjemme, selv* o.fl.), og for det tredje var det kommet kvotestemmelser som sikret radikale tekster plass i ellers moderate bøker; i abc-enes og lesebøkernes even-tyr og regler var radikale former fort-satt påbudt.

Foreldrebevegelsen fastslo at den var blitt møtt «med makt og diktatorisk intoleranse», og meddelte at den ville gå til retts sak mot departementet, men at den for øvrig innstilte sin virksomhet inntil videre og stilte medlemmene fritt til «ved andre midler og etter

andre retningslinjer å fremme sine lov-lige interesser i sprogsaken». Dette betydde at initiativet til videre frem-støt nå lå hos *Foreldreaksjonen*. – På Riksmålsforbundets landsmøte 2. og 3. mai 1953 diskuterte man skolestreik.

Retteaksjonen

I november 1953 antok aksjonen en ny og oppsiktsvekkende form: Foreldre rettet radikale former i bøkene til mode-rate, dels ved å stryke dem ut og skrive over med blekk, dels ved å klebe inn hele sider med rettede former. Initiati-vet kom fra en gruppe foreldre i Oslo, som forlangte mer drastiske virke-midler av Foreldreaksjonen, og lands-komiteen gav sin tilslutning og var med på å bære ansvaret. I denne saken gikk tingene litt for fort. Aksjonen «fikk et spontant og mere kaotisk forløp enn den ville ha fått om vi hadde fått tid til å organisere den ordentlig», skriver Ernst Sørensen. Men virkningen var som ønsket: sterk oppslutning, stort opp-styr i pressen og blant lærere, skole-ledere og politikere, samt et Oslo skole-styre som betraktet aksjonen som et lovbrudd og forsøkte å stanse den, noe som gav anledning til et fyndig svar, hvor det fortsatt ble henvist til at skolestyret brøt loven først.

Slutten

Før retts saken mot departementet skulle opp i april 1954, kom det i stand forlik. Departementet gav seg, og Oslo-ved-taket var de facto avskaffet; bøker i den språkform som ifølge 1938-rettskrivningen var moderat, skulle tillat-es. Men mange steder var de radikale i bruk til de ble utslitt i begynnelsen av 1960-årene.

En reaksjon dels i kjølvannet av Foreldreaksjonen, dels som reaksjon på læreboknormalen da den endelig kom i 1959, var brenningen av «samnorsk-bøker».

Oppsummering

De viktigste virkningene av Foreldreaksjonen var:

- den beviste at riksmålskravene hadde tverrpolitisk og bred oppslutning,
- den gav riksmålsbevegelsen et enormt oppsving, en økning i antall lokalforeninger og medlemmer som sannsynligvis var langt større enn den ellers ville ha fått.

Foreldreaksjonen kunne gjennomføres takket være en dyktig ledelse og et stort antall frivillige. Kontortiden var fra kl. 9 til midnatt. Man var meget påpasselig med å ha orden i økonomien og å unngå feiltrinn, både når det gjaldt straffbare

handlinger og med hensyn til forholdene innad – forholdet til Riksmålsforbundet, som aksjonen ble en del av i 1951. Samtlige proteststemmer ble manntallskontrollert og dobbeltstemmer forkastet. En statsautorisert revisor overvåket fintellingen. Det ble opprettet et Foreldreaksjonens råd med solide folk (forfatterne Arnulf Øverland, Sigurd Hoel, Helge Ingstad, Finn Bø, André Bjerke og Carl Keilhau samt forfatter og redaktør Øistein Parmann).

Aksjonistene tok i bruk effektive virkemidler: offentlige protestmøter, gatemarsjer, foredragsturneer med kjente navn, flyveblader (som også ble sluppet fra fly). Ikke minst ble dagspressen brukt; riksmålsbevegelsen manglet ikke skriveføre folk. Og Foreldreaksjonen startet dessuten sin egen 14-daglige avis Frisprog (mai 1953), som raskt ble et presseorgan for hele riksmålsbevegelsen.

Riksmålsfrimerke

I forbindelse med markeringen av Riksmålsforbundets 100-årsjubileum ble det utgitt et frimerke. Datoen for utgivelsen var 15. juni. «Riksmålsfrimerket» er laget

av kunstneren Stian Hole og er prydet med et sitat av Inge Lønning: «Ingen tanke er tenkt før den er støpt i ord.»

Språk i Norden 2007

Årsskriftet for de nordiske språknemndene har i 2007 mediespråk som tema. Artiklene er dels foredrag som ble holdt på det nordiske språkmøtet i 2006, dels enkeltartikler med relevant tema. Skriftet inneholder en oversikt

over språklitteratur og ordbøker som er utgitt i Norden det siste året.

Språk i Norden koster 90 kroner og kan bestilles fra Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO.

E-post: post@sprakradet.no

Litt om historia bak sidemålsstilen

KJELL HAUGLAND

DET VAR INGEN LITEN SIGER målrørsla kunne innkassere i Stortinget våren 1907. For framtida skulle alle som gjekk opp til eksamen, dokumentere at dei kunne bruke begge målformene skriftleg, både landsmålet og «almindelegit bogmål». Kandidatane fekk to val: Anten kunne dei skrive ein eksamensstil på kvar målform, eller dei kunne bruke same målet i begge og skrive ein tredje, lett stil med forteljande eller skildrande innhald på den andre målforma. «Sidemålsstilen» var fødd. For å lette overgangen kunne skulane ved dei første fem eksamenane bruke attforteljing som tilleggsprøve.

Vedtaket var tverrpolitisk og avspeglar også til ein viss grad språkstridens geografi. Eit stort fleirtal av Venstre-representantane, knapt halvparten av Høgre og alle sosialistane på ein nær stemte for. Det var ein klar tendens til at representantar som kom frå strøk der målrørsla hadde fått fotfeste, stemte positivt.

Med denne endringa i lov om høiere Almenskoler frå 1896 hadde landsmålet fått eit solid fotfeste i eit skuleslag der sympatien for målet og motivasjonen for å lære det, var mildt sagt svak. Protestaksjonar frå skulane rett før saka skulle avgjerast i Stortinget hadde ikkje ført fram. *Den 17de Mai,*

hovudorganet til målrørsla, slo fast at målfolket hadde vunne slaget, sjølv om avisa ikkje hadde noen sans for overgangstida med attforteljing. Det viktige var at elevane no måtte ta landsmålet på alvor og «bruke norsk-timane til noko anna og betre enn å geipe etter norsken». Denne formuleringa speglar ei holdning som vi møter forholdsvis ofte i målrørsla på den tid: Gymnasa hørte by- og embetsmannskulturen til og var fremmede for målreising og bondens kultur – *det norske*. Derfor tok dei ikkje der i garden på alvor dei krava som alt var nedfelte i undervisningsplanen om kunnskapar i landsmål. Følgjeleg måtte det kontroll til i form av obligatorisk skriftleg eksamensprøve.

Det hende at også motstandarane på den konservative sida gav striden om landsmålsprøve ein sosial dimensjon. Morgenbladet meinte, da kampen var på sitt verste i april, at det heile bar preg av ein nemesis. Den forakta som «en forstælsesløs og ofte fersk bykultur» hadde møtt bondens språk og kultur med, bar no frukter: «Nu mener mål-mændene, at hævnens tid er inde.»

Slik var motsetningane land-by og bondekultur-bykultur ein undertone i kampen om obligatorisk landsmålsprøve til examen artium. Men han

hadde fleire dimensjonar, ikkje minst politiske. Og han hadde eit langt forspel, tilbake til jamstillingsvedtaket i 1885.

Jamstilling og store voner

Da Venstre-fleirtalet i Stortinget i 1885 sette gjennom at «det norske folkesprog» i prinsippet skulle ha same status som bokmålet, hadde målfolket fått fundamentet dei trong, i arbeidet for å gje landsmålet plass i det norske skulesystemet. Og dei hadde også fått ein av sine frontfigurar i ein nøkkelposisjon, Elias Blix, minister for kyrkje- og skulesaker i åra 1884–1888. Forventningane til salmediktaren og bibelomsetjaren Blix i rolla som politiskar var sjølv sagt store. Så vart da også vonbrotet desto større da departementet i eit rundskriv til gymnasa i 1887 formulerte krava til opplæring i det norske folkespråket: Elevane skulle kunne lese og gjere greie for innhaldet i litteratur på landsmål, men trong ikkje ha kunnskapar i grammatikken. Dette var for tynt og uforpliktande for *Fedraheimen*, avisa til målfolket: «No kan ein alltid synast, at *noko* er betre enn inkje. Men me målmenner er ikkje nøgde med det, no når me *kunne* fenget meir, hadde det vore litt meir age og litt meir tak med kyrkjeministaren.» Det *Fedraheimen* ønskte seg, var krav om formelle kunnskapar i landsmål og *obligatorisk landsmålsprøve ved eksamen*. Prøven var nødvendig for å sikre at målet vart teke på alvor i gymnasa, som «me veit hatar landsmålet».

Gymnasa var ei vanskeleg arbeidsmark, og dei fekk da også stort sett vere i fred for målfolket i åra framover. Men da ein ny lov om høgare allmenn-

skular var på trappene ved midten av 1890-åra, kom også språkspørsmålet på dagsordenen igjen. I mars 1896, i ein artikkel i *Den 17de Mai*, som da var det nye hovudorganet til målrørsla, lanserte målmannen og venstrepolitikareren Marius Hægstad tanken om obligatorisk eksamensstil på landsmål. Saka vart drøfta på årsmøtet i Det Norske Samlaget og i *Den 17de Mai*. Meiningsane i landsmålskrinsar var delte. Den politiske situasjonen var no langt mindre gunstig for målsaka enn ti år tidlegare, og faren for å gå på eit nedrelag tilsvarande stor.

Kravet om obligatorisk eksamensstil på landsmål viste seg å vere heilt urealistisk da lovframlegget vart handsama av Stortinget våren 1896. Heller ikkje lykkast det landsmålsvennlege stortingsmenn å få inn i loven eit temmeleg utvatna kompromissforslag med krav om at det skulle krevjast «nogen skriftlig øvelse» i landsmål. Likevel – på eitt punkt fekk målfolket medhald: Elevane skulle sjølve få velje kva målform dei ville bruke til skriftleg eksamen. Men – og det var malurta i begeret – alle elevar, også dei som valde landsmål, skulle «gives fornøden øvelse i skriftlig brug af det almindelige bogmål».

Lærarskulen blir spydspiss

Det komande tiåret valde målfolket å konsentrere seg om lærarskulane, ikkje minst av taktiske grunnar. Siger her kunne i neste omgang brukast som brekkstong på gymnasa. På fleire måtar var lærarskulane (fram til 1902 kalla *seminar*) og gymnasa mot slutten av 1800-talet blitt sosiale og kulturelle motpolar. Mens gymnasa rekrutterte sine

elevar først og fremst frå byborgarlege miljø, var lærarskulane blitt veggen til karriere for teoretisk interessert bondeungdom. Bygdene var inne i svære omformingsprosessar både økonomisk og kulturelt og trong kunnskapsrike leiarar – ei rolle som lærarane tok på seg med glede. Og deira språklege og sosiale markør i store delar av landet var landsmålet.

Alt frå slutten av 1860-åra hadde det vakse fram aktive landsmålmiljø blant elevane ved fleire lærarskular. Men enno ved inngangen til 1890-åra vart det forventat at elevane skreiv stilane ved avgangseksamen (den høgre lærarprøva) på bokmål. Kva ville skje dersom dei leverte svara sine på landsmål? I 1894 ville dei prøve ut dette ved seminara i Levanger og Elverum. Norskklæraren i Levanger, den kjende målmannen Matias Skard, skreiv til departementet og bad innstendig om at elevane måtte få skrive norskstilen på landsmål. Han meinte at vedtaket frå 1885 om språkleg jamstilling gav dei rett til dette. Da det kvelden før stilen skulle skrivast, enno ikkje var kome svar frå departementet, «so var det sjau seminaristar – tri gutar og fire gjentur – som gjekk saman og gav kvarandre handi på, at dei *skulde* skriva landsmål – soppass vilde dei våga fyr ei sak dei hadde kjær».

Svaret frå departementet kom etter at norskeksamen var over: Norskstilen kunne skrivast på landsmål, men eleven måtte skrive minst eitt av dei andre eksamenssvara på bokmål for å dokumentere at han også var i stand til å bruke denne målforma. Som vi har sett, vart det same prinsippet lagt til grunn for gymnasa i den nye loven

om høgre allmennskular to år seinare, i 1896. Målfolket hadde kome eitt steg vidare – landsmålet var godkjent som eksamensspråk, men det var enno ikkje tale om prinsipiell språkleg likestilling. Siste etappen stod att. Og igjen skulle lærarskulane fungere som spydspiss.

Motstanden mot landsmålet som skulespråk hadde fram til slutten av 1890-åra vore forholdsvis sterk, men lite samordna. Men i 1899 gjekk bokmålstilhengjarane til aksjon med Bjørnstjerne Bjørnson i spissen og organiserte *Norsk rigsmålsforening*. Programmet låg eigentleg innbaka i det nye namnet på språket: *Bokmålet* skulle vere det norske skriftspråket, aleine. Dette var også bodskapen i ein omfattande resolusjonskampanje mot jamstillingsvedtaket frå 1885 og dei rettane landsmålet sidan hadde fått i skuleverket. Resolusjonen hadde visstnok samla bortimot tretti tusen underskrifter da han vart overlevert til Stortinget.

Riksmålsaksjonen hadde klar adresse til skulefolket og dei politikarane som på denne tida arbeidde med ein ny lærarskulelov. Men han førte ikkje fram. Her gjekk det mot gjennomført språkleg likestilling, med to val for elevane ved avgangseksamen: Anten kunne dei skrive ein norskstil på kvar målform, eller dei kunne bruke same målet i begge og i tillegg skrive *ein lett stil, eventuelt attforteljning*, på sidemålet. Landsmålsfolket sitt trumfkort i kampen var holdninga til lærarorganisasjonane – eit fleirtal av dei gjekk inn for ei slik ordning. Det gjorde også eit fleirtal av stortingsrepresentantane.

Med eksamensordninga i lærarskuleloven av 1902 hadde målfolket fått det

springbrettet dei trong for ein framstøyt mot gymnaset. Og da unionsoppløysinga kom tre år seinare og med den ei nasjonal stemningsbølge, var tida inne til å handle. Tidleg i februar 1906 møttest målfolk frå heile landet til målmannsstemne i Kristiania. Her vart *Norigs maallag* stifta og eit politisk program sett opp. Det første punktet var krav om obligatorisk stil på landsmål til examen artium.

Stil med brubyggarfunksjon

Frå første tid hadde målarbeidet vore knytt til venstrekreftene i politikken, og det var Venstre som stod bak vedtaket i 1885 om å jamstille «det norske folkesprog» med det vanlege skriftspråket. Vedtaket føyer seg pent inn i rekka av demokratiserande reformer som vart gjennomførde da den konservative embetsmannsregjeringa etter lang tids maktkamp var blitt nedkjempa året i førevegen. Men dette tydde slett ikkje at venstremenn flest var målfolk – i alle fall ikkje i «By-Venstre». Det vart vanskeleg for mange å fordøye argumentasjonen frå landsmålshald om at deira eigen kultur, den byborgarleige, var unorsk og følgeleg skulle vike for norsk bondekultur. Eit anna problem var den nasjonale kløyvinga som språkstriden førte med seg. Mange såg eit paradoks her: Kulturkampen mellom by og land og splittinga i to skriftspråk svekte nasjonen og motverka nasjonsbygginga. Og det i ei tid da forholdet til unionspartnar- en Sverige gjorde det maktpåliggande å ha eit sterkt nasjonalt samhald.

Det fanst ein veg ut av dette uføret: å jenke saman dei to skriftspråka til eitt felles riksspråk og slik etter kvart få

bygd bru mellom dei historieskapte kulturmotsetningane som landet sleit med. Ved hundreårsskiftet stod samlingstanken sterkt på begge sider i språkstriden. Arne Garborg, som var frontfigur i målrørsla, gav klare signal i 1897: «Det er tydeligvis en art forening af de to sprog, som må tilstræbes. Det enes norskhed må forbinde sig med det andets kultur. Da står vi ved målet.»

I stortingsdebatten i 1907 om obligatorisk landsmålsprøve ved examen artium gav mange talarar si tilslutning til samlingstanken. Blant dei var den kjende venstrepolitikaren Hans Jacob Horst, som såg fram mot «et samlet Norge, ett land, ett folk og ett sprog». I dette perspektivet fekk sidemålsstilen ein viktig funksjon som språkleg brubyggar og ein reiskap for kulturell og sosial samling.

Her må det tilføyast at slett ikkje alle i målrørsla ønskte å få landsmålet inn som obligatorisk eksamensfag, verken i lærarskulane eller i gymnasa. Dei konservative kreftene, som hadde sterk forankring i Vestmannalaget i Bergen, ville i staden ha «reine» skular, der all undervisning skulle gå for seg anten på landsmål eller på bokmål. Deira krav om det dei kalla «heilnorske» skular, reflekterte også kva siktemål dei hadde i språkstriden: full siger til det norske målet, det vil seie landsmålet – ingen språkleg integrasjon. Men fundamentalistane var ikkje sterke nok til å få resten av målrørsla med seg.

Kjelder:

Framstillinga bygger stort sett på dei to bøkene mine om språkspørsmålet: *Striden kring sidemålsstilen* (1971) og *Striden om skulespråket* (1985).

Et nytt skriftspråk blir til – om arbeidet med et kvensk skriftspråk

IRENE ANDREASSEN

NORGE HAR RATIFISERT Europarådets *Sjarter om regionale språk eller minoritetsspråk*, som beskytter minoritetsspråk som har lang historie (minst 100 år) i et land. I et brev av 3.7.2000 til de nasjonale minoritetene og Sametinget informerte Kulturdepartementet om at samisk, romani (taterspråket), romanes (sigøynerspråket) og *kvensk/finsk* hadde beskyttelse etter Europarådets sjarter.

Europarådet ba Norge definere dobbeltbetegnelsen *kvensk/finsk*, for det var ikke lett å se om Norge hadde oppfylt sine forpliktelser overfor dette språket. Europarådet følger kontinuerlig med på at sjarteret blir etterlevd av de landene som har ratifisert det. Norge sendte sin første landsrapport i 1999. I rapporten var *kvensk/finsk* omtalt som ett språk, og det gjorde det vanskelig for ekspertkomiteen i Europarådet å ta stilling til om bestemmelsene under del II i sjarteret var oppfylt. Ekspertkomiteen skrev:

«The main difficulty concerning the Kven language is the confusion as to its official status. The Norwegian authorities seem, on the one hand, to acknowledge the Kven as a national minority, but on the other hand, not to take a stand as to whether the Kven language is a separate language from Finnish.

The Committee is of the opinion that this uncertainty has to be clarified. An acknowledgement of Kven as a separate language would probably facilitate the formulation of structured proposals for concrete measures.»

Ekspertkomiteen foreslo derfor følgende: å klarlegge det kvenske språkets status med henblikk på å bedre språkets situasjon i samsvar med del II i sjarteret.

Etter artikkel 7 *Mål og prinsipper* i sjarteret skal staten sørge for bl.a.:

«fremskaffelse av egnede former og midler for undervisning og studier av regions- eller minoritetsspråk på alle passende nivåer» og «fremming av studier og forskning i regions- eller minoritetsspråk ved universiteter eller tilsvarende institusjoner.»

Regjeringa bestilte så ei utredning som skulle avklare om kvensk / finsk skulle betraktes som et språk eller en dialekt. *Kenneth Hylltenstam*, professor i tospråklighetspedagogikk ved Stockholms universitet, som tidligere hadde laget en rapport om meänkieli (tornedalsfinsk) for svenske myndigheter, fikk oppdraget, som var som følger:

«Uppdraget är specifikt inriktat på att sammanställa ett kunskapsunder-

lag omkring två frågor:

- 1 kvenska som ett eget språk respektive som en dialekt av finska
- 2 likheter och skillnader mellan kvenska och meänkieli.»

Hyltenstams konklusjon i rapporten *Kvensk språk eller dialekt?*, avgitt til Kultur- og kirke departementet og Kommunal- og regionaldepartementet i oktober 2003, er at kvensk kunne betraktes som et eget språk, atskilt fra finsk.

Rapporten ble sendt ut på en lang høringsrunde, og et flertall av høringsuttalelsene sluttet seg til Hyltenstams konklusjon. Men høringsuttalelsene viste også at det var ulike, til dels polariserte, syn på kvensk som eget språk. Det var for eksempel en del finsklærere som ikke slutta seg til konklusjonen. De begrunna synet sitt med at finskfaget i skolen hadde en utsatt stilling, og at det å innføre kvensk ville komme til å svekke finskfaget ytterligere. Lærere som bifalt konklusjonen i utredninga, var bl.a. lærere som sjøl bruker kvensk, og språkbrukere som ser det som svært viktig å formidle kvensk kultur i skolen gjennom sitt eget språk.

Innenfor finsk språkforskning har kvenske dialekter og dialekter av meänkieli vært ansett som randdialekter i det finske dialektområdet. Det er det også gode grunner for. Det er nemlig mange felles dialekttrekk i nordfinske dialekter, meänkieli og kvensk. Det er helt forståelig ettersom kvenene hovedsakelig har sine røtter i dagens Nord-Sverige og Nord-Finland.

Dagens situasjon

Da Regjeringa i 2005 ga kvensk status som eget minoritetsspråk, atskilt fra

finsk, var det ei politisk handling. I 2006 ble det gitt midler over statsbudsjettet til å opprette ei språknemnd for kvensk, og i april 2007 ble det holdt en startkonferanse for et kvensk språkorgan, der *Kvensk språkråd* ble konstituert. Konferansen ble arrangert av Kvensk institutt, et nasjonalt senter for kvensk språk og kultur, som holder til i Børselv i Porsanger i Finnmark. Styret i Kvensk institutt valgte medlemmer til Kvensk språkråd etter kriterier som formell kompetanse i de kvenske dialektenes struktur og ordforråd og førstespråkkompetanse i kvensk.

Medlemmer i Kvensk språkråd er: førsteamanuensis i finsk og kvensk språkvitenskap ved Universitetet i Tromsø og rådgiver for kvenske stedsnavn *Irene Andreassen* (leder), undervisningsleder på Kvensk institutt *Terje Aronsen* (nestleder), forsker ved Universitetet i Oslo *Pia Lane* (medlem), professor i finsk ved Universitetet i Tromsø *Anna-Riitta Lindgren* (medlem) og førsteamanuensis i finsk ved Universitetet i Tromsø *Eira Söderholm* (medlem).

Varamedlemmer er lærer *Leena Pedersen*, forlagsleder *Bjarne Huru* og cand. philol. og selvstendig næringsdrivende *Bjørnar Seppola*. De tre siste er valgt på grunn av sin tilknytning til læreryrket, forlagsarbeid og det kvenske miljøet. Danningen av Kvensk språkråd, som er et rådgivende organ, er første trinn i arbeidet med å skape et kvensk skriftspråk.

Det skal også dannes et forum, eller et *språkting*, som det foreløpig kalles. Der skal det være med språkbrukere fra ulike miljø. Kvensk institutt stiller med sekretær både i Kvensk språkråd

og i språktinget. Språktinget skal gjøre vedtak i prinsipielle spørsmål etter forslag og råd fra Kvensk språkråd.

Et svært viktig prinsipielt spørsmål er hvilket grunnlag skriftspråket skal bygge på. Skal et kvensk skriftspråk ta utgangspunkt i én dialekt, slik som for eksempel svensk, som er basert på stockholmsdialekten, eller ha flere dialekter som grunnlag, altså om det skal være et såkalt kompromisspråk, slik finsk og nynorsk er. Språktinget skal også ta stilling til hva det kvenske språket skal hete på kvensk, osv.

I 2006 starta et helt nytt studium i kvensk språk og kultur på Universitetet i Tromsø. Til dette studiet er det utarbeidet egne tekster, ei ordliste og forslag til en grammatikk, som hovedsakelig bygger på dialekten i Børselv i Porsanger i Finnmark, fordi det meste som finnes av skriftlig kvensk, er derfra. Det materialet som er laga til dette studiet, er svært nyttig som diskusjonsgrunnlag i språkarbeidet. Det foreligger også hundrevis av timer med lydopptak av intervju med brukere av kvenske dialekter fra Lyngen i Troms til Pasvik i Sør-Varanger i Finnmark. Bare en del av dette materialet er tidligere skrevet ut (transkribert). Utskriving av lydmateriale foregår i dag i regi av Kvensk institutt. Når disse tekstene er ferdige, vil de utgjøre en viktig basis i arbeidet med skriftspråket.

Arbeidet framover

Her er det viktig å skyte inn at arbeidet med kvensk skriftspråk ikke har noe med det muntlige språket å gjøre. Det muntlige språket skal ikke normeres, det har vi ikke tradisjon for her i landet, uansett språk.

Folk som skriver på sin kvenske dialekt, bruker en rettskriving som er felles for finsk, meänkieli og kvensk. Vi er altså i den heldige situasjonen, i motsetning til minoriteter som kanskje må lage et eget alfabet, at vi i hovedsak allerede har en svært moderne og logisk rettskriving.

Kvensk språkråd hadde sitt første arbeidsmøte i Tromsø den 24. mai i år. På møtet diskuterte man arbeidsoppgaver og forslag til organisering. Styret i Kvensk institutt skal behandle forslaga fra Kvensk språkråd før de settes i verk.

Det er på sin plass å minne om noe som sto helt til slutt i utredninga *Kvensk språk eller dialekt?*, nemlig at det er viktig å bevare en «interfinsk» språkforståelse. I dette ligger det en tydelig påpekning av at utviklinga av kvensk til skriftspråk også bør skje i samråd med nabospråka meänkieli og finsk. Samtidig må det nye skriftspråket også ivareta sentrale og identitetsskapende trekk i kvensk ordforråd og grammatiske former, som f.eks. de personlige pronomenene:

Personlige pronomen i kvensk	Personlige pronomen i standardfinsk
Entall	Entall
1. person <i>mie</i>	1. person <i>minä</i>
2. person <i>sie</i>	2. person <i>sinä</i>
3. person <i>hän, se</i>	3. person <i>hän</i>
Flertall	Flertall
1. person <i>met</i>	1. person <i>me</i>
2. person <i>tet</i>	2. person <i>te</i>
3. person <i>het, net</i>	3. person <i>he</i>

Et karakteristisk trekk i nordfinske dialekter, meänkeli og kvensk er en *h* i bøyninga. I de to sistnevnte varietetene brukes den også i skriftlige arbeid, men legg merke til at verken meänkieli eller kvensk er standardiserte språk. Det skrives på ulike dialekter. På kvensk heter 'til Skibotn' *Yykeänperhään*, på standardfinsk *Yykeänperäin*. *Yykeänperä* er det kvenske navnet (parallellnavnet) for det norske *Skibotn*.

Det ligger flere utfordringer i arbeidet med et kvensk skriftspråk. For eksempel er det en viss knapphet både på folk og penger. Å lage et skriftspråk

er ikke gjort over natta. Undervegs er det også svært viktig å spre kunnskap om prosessen. Fordi kvensk lenge har vært et språk som mange ikke har sett verdien i, et språk som man har ment var et unyttig «blandingsspråk», består arbeidet også i å endre negative holdninger til positive, i å skape interesse, ja, rent ut sagt entusiasme, for prosjektet. Det skal ikke lages et skriftspråk for spesielt interesserte, men et skriftspråk som blir et nyttig verktøy, ikke minst for de kommende generasjonene.

Samferdselsverksemder: Krav til målbruk i kunderetta informasjon

Posten Noreg AS, Avinor AS og NSB AS skal i all kunderetta informasjon følge prinsippa i målbrukslova. Dette er no klart etter at generalforsamlingane i dei tre statlege aksjeselskapa har vedteke endringar i vedtektene for selskapa.

– Målbrukslova slår fast at bokmål og nynorsk er likeverdige målformer. Det inneber mellom anna at målforma som er vedteken i ein kommune eller fylkeskommune, skal nyttast ved til dømes skilting, informasjonsmateriell og i informasjonsannonsar, seier samferdselsminister Liv Signe Navarsete.

Målbrukslova slår òg fast at statsorgan som har heile landet som tenestekrins, skal syte for at informasjon vekslar mellom målformene slik at det blir ei rimeleg kvantitativ fordeling mellom dei, eller at informasjon kjem

ut i begge målformer. Dersom informasjonen gjeld eit avgrensa geografisk område, skal selskapa nytte fleirtalsforma for området.

– Etter dei tidlegare vedtektene i selskapa skulle prinsippa i målbrukslova følgjast så langt som råd var, men med rom for å sjå bort frå dette når private konkurantar ikkje gjorde det. Det førte til lite etterleving av prinsippa i målbrukslova. Dette er dermed no skjerpå til at prinsippa skal følgjast i all kunderetta informasjon, seier samferdselsministeren.

Elles skal prinsippa i mållova følgjast i størst mogleg grad, men likevel slik at det ikkje utgjør ei ulempe for selskapa i forhold til private konkurantar.

(Pressemelding frå
Samferdselsdepartementet 26.06.07)

Engelsk i norsk næringsliv – en antropologisk tilnærming

INGER-LISE SCHWAB

FOR NOEN AR SIDEN begynte jeg å ta kontakt med norske selskaper og organisasjoner i forbindelse med mitt hovedfagsprosjekt i sosialantropologi. Emnet for prosjektet var engelskens inn- tog i norsk næringsliv. Jeg var inter- essert i å beskrive et fenomen som ble viet stadig mer oppmerksomhet i norsk samfunnsdebatt, og som åpenbart vakte sterke følelser i Norge. Ved å ta ut- gangspunkt i næringslivet så jeg for meg at det å studere engelsk i daglig bruk kunne være en mulig inngangs- port til et annet fenomen: globaliser- ing. Både samfunnsvitere og politiske bevegelser har beskjefteget seg med det, og globaliseringen har vært et vik- tig emne i offentlig kulturdebatt. Glo- balisering – forstått som flyt av varer, mennesker, kulturformer og ideer over nasjonale grenser – har utfordret vår forståelse av forholdet mellom det lo- kale og det globale, mellom særpreg- ede, historisk forankrede lokale former og standardiserte, transnasjonale fe- nomener. Jeg ville finne ut *hvorfor* mange nordmenn mener engelsk er en uunn- gåelig praktisk nødvendighet. Målet med denne studien var samtidig å ut- forske hvilke sosiale konsekvenser, om noen, slike holdninger kunne få. Slik ønsket jeg å gå et skritt lenger enn arbeid som bare stadfester at engelsk er i økende bruk i det moderne Norge. Jeg fikk klart svar på mine henvend-

elser til representanter for næringsliv- et i Oslo om å gjøre feltarbeid: Engelsk bare *er* viktig.

En antropologisk tilnærming

Erfaringene jeg gjorde i disse første møtene, dannet grunnlaget for mitt senere feltarbeid blant et kull student- er på et ettårig internasjonalt og en- gelskspråklig studieprogram, Masters of Business Administration (heretter MBA), i Oslo. Jeg fulgte kullet i de siste seks månedene av studiene, og gjen- nom observasjon og intervjuer samlet jeg inn data som min hovedfagsopp- gave tar utgangspunkt i. Hovedfags- oppgaven bærer tittelen *Learning to «Walk the talk»: Language socialization in an MBA classroom and the production of marginality*, og ble innlevert ved Sosial- antropologisk institutt, Universitetet i Oslo.

En sosialantropologisk tilnærming tilsier at jeg søker å belyse hvordan språk som både symbolsk og sosialt fenomen former det sosiale rommet. Deltagende observasjon over lengre tid er en viktig kilde til innsikt. Slik observasjon utfyller studier som en- sidig tar utgangspunkt i statistikk eller intervjuer. Med bare statistikk og inter- vjuer risikerer man å gå glipp av vik- tige samhandlingsdata og kontekstu- ell informasjon. Ved å sette MBA-pro- grammet inn i en større sammenheng

forankrer jeg det i en internasjonal utdannings- og profesjonaliseringstrend der akademiske grader fungerer som bevis på en del standardiserte kunnskaper og ferdigheter. Ved å vise hvordan slike kunnskaper og ferdigheter ble lagt fram i undervisningsrommet, viser jeg samtidig hvordan pedagogikken og innholdet i studieprogrammet bidro til en sosialisering av og en selvforståelse blant studentene som medlemmer av et større, internasjonalt fellesskap av MBA-ere og likesinnede. I denne artikkelen tar jeg for meg hvordan det å lære å snakke på den «riktige» måten var en viktig del av prosessen.

Et verdifullt metaspråk

MBA-programmet var et engelskspråklig studieprogram, og studentene måtte beherske engelsk for å bli tatt opp på studiet. At språkopplæring inngikk i studieopplegget, innebar ikke at studentene skulle lære å snakke engelsk. Poenget var at de skulle lære en måte å snakke på som ville få dem til å lykkes i arbeidet. Dette ga dekanen uttrykk for på et rekrutteringsmøte for potensielle studenter, der de ble lovet at de skulle lære et «metaspråk». Dette metaspråket skulle muliggjøre kommunikasjon på tvers av landegrenser i møte med andre i forretningslivet. At studentene selv var opptatt av dette metaspråket, fant jeg ut litt ute i feltarbeidet da jeg begynte å få spørsmål om jeg hadde merket at de var «hjernevasket». Grunnen til at de spurte, var at de selv hadde oppdaget at de hadde begynt å tenke likt og derfor snakke likt. For mange av studentene kom ikke det som noen overraskelse. MBA-

utdanningen var for de fleste en tilleggsutdanning til tidligere profesjonsstudier, og studentene gikk ut fra at hver profesjon hadde sin egen sjargong, om ikke sitt eget språk.

Min påstand er at studentenes bruk av en sjargong som jeg i min oppgave kaller «MBA-prat/MBA talk» (og som alltid var på engelsk), handlet om gruppetilhørighet innad i kullet, men at den også var en viktig måte å delta i et fellesskap av likesinnede rundt omkring i verden på. Videre påviser jeg hvordan engelsk var forbundet med en viss prestisje. Dette kommer til uttrykk i f.eks. denne uttalelsen fra en student: «Generelt tror jeg at det er en viss status forbundet med engelsk. Slik er det der jeg jobber. Når jeg sier at jeg gjør alt på engelsk, så virker det som om jeg har en viktig jobb.» (Alle sitater er oversatt fra engelsk.)

Samtidig mener jeg at vi skal være forsiktige når vi kommer med påstander om forholdet mellom språk og gruppetilhørighet og om hvorfor noen språk får mer prestisje enn andre. En påstand om at engelsk bærer med seg en viss prestisje, kan ikke isolert sett være en tilfredsstillende forklaring på at engelsk oppfattes som viktig og nødvendig. Slike uttalelser må forankres i en analyse der vi prøver å nøste opp hva det er som gjør at vi identifiserer visse måter å snakke på med en bestemt gruppe personer, samtidig som vi prøver å forstå hvorfor vi mener at noen språk er mer verdifulle enn andre.

Kullet besto av om lag 25 studenter fra mer enn ti forskjellige land. Om trent halvparten var fra Norge. Uttalelsene fra både de norske og de utenlandske studentene viste at de ukritisk

assosierte engelsk ikke bare med internasjonalt forretningsliv, men også med toppledelsen både hjemme og ute. Når jeg sier «ukritisk», betyr det at de uten videre satte likhetstegn mellom det å være toppleder, det å gjøre forretninger i utlandet og det å snakke profesjonelt engelsk, jf. dette sitatet: «[...] hvis du jobber i toppledelsen [...] og reiser utenlands for å delta i møter for å diskutere ting eller tekniske løsninger [...], blir [du] mer og mer vant til dette, og det blir mer og mer nødvendig å kommunisere på engelsk.»

Like interessant er det at studentene automatisk plasserte seg selv i samme gruppe som de som engelsk var blitt en nødvendighet for, nemlig toppledelsen. At engelsk i seg selv var forbundet med en viss markedsverdi, var også klart: «Jeg kommer mest sannsynlig til å reise til utlandet for å inngå avtaler. Jeg får et stort problem hvis jeg sliter med språket og må spørre: Hva betyr 'operating margin'? eller hvis jeg sier: 'I don't remember that word.' Det ville være høyst uprofesjonelt og ville redusere sannsynligheten for å få inngått avtaler.» Studenten mente med andre ord at manglende språkferdigheter ikke bare ville være lite profesjonelt, men at det ville få negative økonomiske konsekvenser. Uttalelsen har jeg tatt med for å illustrere at et språks symbolverdi ofte (men ikke alltid) underbygges av en antatt materiell eller økonomisk verdi.

I det siste sitatet brukte studenten termen *operating margin*, et av mange uttrykk som preget studentenes engelsk. Slike ord var ikke bare i bruk i undervisningsrommet, men de smittet også over på mer dagligdage samtaler

og vitser som spilte på forretningslivets gleder og utfordringer. Termer som *network externalities*, *EBITDA*, *leverage* og *synergy* hadde utspring i en bevisst pedagogisk strategi som stadig oppfordret studentene til å effektivisere sin språkbruk ved hjelp av konsis og spesifikk terminologi. Videre var det en oppfatning at bare en viss type mennesker hadde den riktige og nødvendige kunnskap for å kunne «pakke ut» betydningen av ellers korte utsagn og analyser. Det oppsto et forhold mellom ord og betydning som var slik at jo mer en visste, jo færre ord trengte en å bruke. Å kunne snakke som en MBA-er handlet derfor ikke bare om hvem man var, men også om å vise hva man kunne og dermed hva man var verd.

Sosialt ubehag og utilsiktede konsekvenser

Det er samtidig interessant å legge merke til at de fleste norske studentene var kritiske til en utstrakt bruk i privatlivet av engelsk generelt, og terminologien spesielt, for de mente at det kunne få negative konsekvenser. De forsto at det å kunne snakke «riktig» var svært kontekstavhengig, og at valg av feil språk i en bestemt sammenheng ville virke mer ekskluderende enn inkluderende: «Hvis du er i et miljø hvor de andre ikke har en solid akademisk bakgrunn og er snekkere eller lignende, vil det [bruk av MBA-terminologi] bli oppfattet som ganske negativt og arrogant. Det vil helt klart ikke føre til god kommunikasjon.» Noen av studentene satte spørsmålstegn ved om terminologien de brukte, virkelig ga mening: «Å bare legge til et bransjebegrep som 'network externalities' [...]

Det er et godt teoretisk begrep. Sannsynligvis [latter]. Men sier det noe?»

Det som peker seg ut som særlig interessant i mitt prosjekt, er måten de norske studentene begrunner slikt ubehag på. Antagelsen om at overdreven bruk av MBA-terminologi kunne føre til dårlig kommunikasjon og sosialt ubehag utenfor arbeidslivet, resulterte i en viss ambivalens overfor og kritikk av denne terminologien. Men antagelsen fikk ikke negative konsekvenser for deres holdning til engelsk. I stedet for å stille seg kritisk til engelsk, slik de gjorde til MBA-terminologien, holdt de fast ved det de tidligere hadde sagt om verdien av engelsk. For samtidig å unngå sosiale problemer så de for seg en løsning der de skapte to klart adskilte arenaer, i stedet for å velge bort

engelsk. Resultatet var at de skilte mellom et yrkesliv i et internasjonalt miljø der alt foregår på engelsk, på den ene siden og det private, lokale og hjemlige der all kommunikasjon bør og skal foregå på norsk, på den andre. Når engelsk og norsk ble satt opp mot hverandre på denne måten, oppsto det et verdiladet motsetningspar: engelsk, yrkesliv og det internasjonale mot norsk, det private liv og det lokale. Dette illustrerer hvor komplekst forholdet mellom det lokale og det globale kan være, og hvorfor vi må ha som mål å forstå ikke bare hvilke mekanismer som bidrar til at engelsk oppfattes som viktig, men hvilke sosiale konsekvenser en slik oppfatning kan få.

Ny forskrift til lov om stadnamn

Kultur- og kyrkjedepartementet har fastsett ny forskrift om skrivemåten av stadnamn. Forskrifta gjeld frå 1. juni 2007. Den nye forskrifta er eit resultat av dei endringene som vart innførte i stadnamnlova i 2006. Departementet har samtidig utarbeidd ei rettleiing til forskrifta. Rettleiinga inneheld nokre

definisjonar og presiseringar av innhaldet i forskrifta, og ein del praktisk informasjon om namnekonsulenttenesta. Meir om forskrifta og stadnamnlova finn du på nettsidene til Kultur- og kyrkjedepartementet: <http://www.regjeringen.no/nn/dep/kkd/Tema/Kultur.html?id=1195>

E. coli og andre biologiske namn

MARIT HOVDENAK

DYRE- OG PLANTEARTER vi ser ute i naturen, har norske namn: *hjort, kana-dagås, groblad* osv. Artsrike grupper som insekt og mikroorganismar har ofte ikkje norske namn, berre latinske – det vi kallar *vitskaplege namn*. Den måten dei vitskaplege namna er bygde opp på, skriv seg frå den kjende svenske naturforskarer Carl von Linné, som vart fødd for 300 år sidan, i 1707. Språkrådet får stundom spørsmål om slike fagspesifikke namn, særleg om skrivemåten, og det er emnet for denne artikkelen.

Vitskaplege artsnamn

Dei latinske, eller vitskaplege, namna er toleda, t.d. *Motacilla alba* – linerle. *Motacilla*, som tyder 'erle', fortel kva slekt fuglen høyrer til. Den andre delen av artsnamnet, altså *alba*, som tyder 'kvit', fortel kva art innanfor slekta *Motacilla* det er snakk om. *Motacilla flava*, der *flava* tyder 'gul', er ei anna art – gulerle. Sjølv om det er vanleg å kalle slike namn for latinske, er opphavet ofte gresk, men tilpassa latinsk skrivemåte og språkform.

Motacilla alba, *Motacilla flava* og alle andre slike namn er bygde opp etter det same prinsippet som vi kjenner frå telefonkatalogen. Der kjem etternamnet først og fornamnet sist, t.d.:

Berg Hans
Berg Ingrid
Berg Reidun

Slektsnamnet (*Motacilla*) er eit latinsk substantiv, og det skal vi skrive med stor forbokstav. Det tillegget (*alba* og *flava* i døma ovanfor) som saman med slektsnamnet utgjer artsnamnet, er oftast eit latinsk adjektiv. Men det kan òg vere ei genitivsform av eit substantiv, t.d. i *Salmonella typhi*, der *typhi* er den latinske genitivsforma av *typhus*, som opphavleg er eit gresk ord *typhos* (jf. sjukdomsnemninga *tyfus*). Dette artsnamnstilletget skriv vi med liten forbokstav.

E. coli har vore mykje omtalt i seinare tid i samband med sjukdom og mathygiene. Det er ein tarmbakterie (kolibakterie) som oftast er ufarleg. Det fulle namnet på bakterien er *Escherichia coli*, og slektsnamnet er etter den tyske legen *Th. Escherich* (1857–1911).

Ei anna bakterieslekt som kan valde sjukdom, er *Salmonella*. Fleire arter er viktige, t.d. *Salmonella enteritidis* og *Salmonella typhi*. Dersom vi berre kjenner slektsnamnet eller ikkje treng spesifisere kva art det gjeld, kan vi skrive slik: *Salmonella sp.* (*sp.* = *species* – 'ei art av'). Andre kjende bakteriar er *Legionella sp.* og *Listeria sp.* Når slike namn er mykje brukte i allmennspråk, t.d. i avisene, kan vi skrive dei som norske ord, det vil seie med liten forbokstav, t.d. «bli smitta av salmonella», «salmonellainfeksjon».

Namnet på mennesket som art – alt-

så *Homo sapiens* – følger skrivereglane for vitskaplege namn. Det same gjeld andre antropologiske og zoologiske nemningar som *Homo habilis* og *Homo erectus*. Andre latinske nemningar for mennesket, som *homo religiosus* og *homo ludens*, skal ein skrive med liten for-bokstav.

Strukturen i norske artsnamn

I norske dyre- og planteslekter er det gjerne slik at ei kjend og utbreidd art har eit enkelt, usamansett namn, t.d. *ryllik*. Mindre utbreidde arter kan ha namn som er ei samansetning der slektsnamnet er etterledd, og eit for-ledd som skil arta frå andre i slekta, t.d. i *nyseryllik*:

slektsnamn

ryllik Achillea

artsnamn

ryllik Achillea millefolium
nyseryllik Achillea ptarmica

I andre slekter har ei utbreidd art eit særskilt namn, mens dei andre artene har samansette namn med eit etterledd som går att i dei alle. I slekta *Plantago* har vi til dømes den velkjende *groblad* og elles *dunkjempe*, *strandkjempe* osv.:

slektsnamn

kjempe Plantago

artsnamn

groblad Plantago major
dunkjempe Plantago media
strandkjempe Plantago maritima

Ved sida av samansetning kan det norske artsnamnet bestå av adjektiv + substantiv, t.d. i malurtslekta:

slektsnamn

malurt Artemisia

artsnamn

burot Artemisia vulgaris
ekte malurt Artemisia absinthium
norsk malurt Artemisia norvegica

Norsk jamført med latin

Latinske artsnamn består av *to* ord, som døma ovanfor viser, og hovudordet, slektsnamnet, står alltid først. I norske artsnamn står slektsnamnet alltid sist. Norske artsnamn har tre variantar: enkeltord (t.d. *ryllik*), samansetning (t.d. *dunkjempe*) og adjektiv + substantiv (t.d. *norsk malurt*). Samansetningar er den vanlegaste varianten.

Ordstillinga er altså motsett i norsk og latin i slike namn. Dette er ein gjennomgåande skilnad mellom germanske språk i det heile på den eine sida og latin og dei romanske språka på den andre. Samisk og finsk har same ordstilling i slike namn som norsk har.

Samiske og kvenske namn

Samisk og kvensk er i slekt og har ein del ord som liknar på kvarandre. Det nordsamiske namnet på fiskeslaget torsk (*Gadus morhua*) er *dorski*, på kvensk og standardfinsk heiter fisken *turska*. *Dorski* og *turska* er lånte frå urnordisk eller urgermansk. Laksen (*Salmo salar*) heiter *luossa* på nordsamisk og *lohi* på kvensk og standardfinsk; desse orda er lånte frå baltisk. Namna på desse to fiskane vitnar dermed om gamle kontaktar mellom språk.

Fornorska namneformer

Virus får ofte spesielle namn, gjerne forkortingar av ei engelsk namneform, og ei art kan finnast i fleire variantar. Forkortinga *HIV* (*Human Immunodeficiency Virus*) for det menneskelege immunsveiktviruset vart først skriven med store bokstavar i norsk, men etter ei stund vart det fastsett at norsk skrivemåte skulle vere *hiv* med små bokstavar. Dermed markerte ein at forkortinga kunne reknast som eit ordinært ord i norsk. Same tankegangen gjeld namnet på sjukdommen som hivviruset fører til, altså *aids*. Dette er òg eit ord laga av forbokstavane i ei lengre engelsk namneform. Det vart skrivne *AIDS* då det var nytt i norsk, men no er den offisielle skrivemåten med små bokstavar: *aids*.

I somme tilfelle har vi fornorska namn på sjukdommar, mens mikroorganismen som valdar sjukdommen, har latinsk namn. Det gjeld t.d. kjønnsjukdommen *klamydia* og augesjukdommen *trakom*, som kjem av ulike variantar av bakterien *Chlamydia trachomatis*.

Vidare kan ein merke seg at varietet-

ar som eplesortar og dyrerasar skal skrivast med liten forbokstav: *reine-claude*, *leonberger* osv. Forledd som eigentleg er utanlandske stadnamn, blir ofte fornorska: *kaliforniavalmue*, *kana-dagås*, *ølandssolrose*. Innanfor gartnarfaget bruker dei gjerne andre plantenamn enn i botanikken elles.

Carl von Linné 1707–1778

Den svenske naturforskeren *Carl von Linné* foreslo i eit verk frå 1753 å bruke toledda vitskapelege namn. Denne namngjevingsmåten, den binære nomenklaturen (namneverk med toledda namn), slo nokså snart igjennom. Linné har dermed hatt svært stor innverknad på biologisk fagspråk og i høg grad på allmennspråket òg. Det kan vere god grunn til å minnst Linné i jubileumsåret, også fordi det var han som sette namnet *Homo sapiens* – ‘det vise mennesket’ – på oss. Han har fått den vesle bleikrosa blomsteren *linnea* oppkalla etter seg. Det vitskapelege namnet på denne planta er *Linnaea borealis*. *Borealis* tyder ‘nordleg’.

Rundskriv fra KKD om rutiner ved navnelaging i staten

Kultur- og kirke departementet presiserer i rundskriv V-11/2007 fra 23. mai de språkfaglige konsultasjonsrutinene som gjelder ved navnelaging i staten. Rutinene skal sikre at Språkrådet blir konsultert når det skal utformes nye

navn på statlige og statstilknnyttede virksomheter.

Rundskrivet finner du her:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/rundskriv.html?id=1957>

Maurits Hansen og det norske språk

ARVE FRETHEIM

MAURITS CHRISTOPHER HANSEN (1794–1842) ble i sin samtid ansett for å være den største, og var utvilsomt den mest leste forfatteren i Norge. Han var inspirasjonskilde for Henrik Wergeland, Jørgen Moe, Peter Christen Asbjørnsen, Camilla Collett, Jonas Lie, Henrik Ibsen, Arne Garborg og Sigrid Undset. En meget allsidig forfatter, som foruten å være Norges første romanforfatter og novellist også skrev dikt og skuespill, han skrev fortellinger for barn og begikk verdens første detektivroman, *Mordet på maskinbygger Roolfsen* fra 1840. I tillegg var han den første betalte journalisten i Norge og en flittig bidragsyter til tidsskrifter og magasiner.

Maurits Hansen har etter hvert inntatt en sikker plass i den norske litteraturhistorien, hvor han fremheves som en *fortrolig* skildrer av miljøer og livsforhold i datidens Norge, og som en vesentlig bidragsyter til norsk kulturhistorie.

Allsidig lærebokforfatter

Likevel er det én side ved Maurits Hansens virksomhet som er viet liten, for ikke å si ingen interesse, nemlig hans store produksjon av lærebøker. Dette til tross for at han skrev et dusin lærebøker i en rekke skolefag, blant annet i geografi, historie, latin og fransk. Men først og fremst konsentrerte han lærebokproduksjonen om norskfaget.

Han gav ut en *Praktisk Vejledning til Brevstil for unge Fruentimmer*, en *Fremmed-Ordbog* og en *Læsebog for Borger-Almueskoler*. Og han arbeidet utrettelig på sin *Epideixis*, som var et forsøk på å framstille både den norske og den latinske grammatikken ved hjelp av enkle figurer for å gjøre den anskuelig for elevene.

Ved siden av den epideiktiske metoden var det arbeidet med *Forsøg til en Grammatik i Modersmaalet* som tok hans tid. Den ble første gang utgitt i 1822 og kom til sammen i fem opplag, det siste i 1837. Kanskje tiden nå er inne til å vurdere Maurits Hansens innsats som *grammatiker og skolemann*?

I forbindelse med arbeidet med den første utgaven av grammatikken hadde han henvendt seg til sin gamle morsmåslærer på Christiania Katedralskole, rektor Jakob Rosted (1750–1833), som mente at det var svært viktig at elevene fikk skikkelig opplæring i morsmålet, især da de senere skulle bli «nasjonens skribenter, talere og diktere».

Det var også ved denne skolen Maurits Hansen hadde avlagt eksamen artium i 1814, og oppgaven i *dansk* stil hadde denne ordlyden: «Hvorved kan en ung Videnskabsmand i Kampen for Frihed og Selvstændighed gavne sit Fædreland?» Og det var nettopp dette som skulle bli hans livskall, å arbeide for et norsk kulturliv

hvor både litteratur og skolebøker skulle få sin naturlige plass.

Året etter eksamen artium reiste den unge prestesønnen til København for å besøke sine danske slektninger. Han kommenterte seinere at hans norske talespråk var et hyppig diskusjonstema under oppholdet. Men noe inntrykk gjorde det ikke på han, fordi han anså den dannede Christiania-dialekten for det vakreste dansk-norske talespråk. Derfor gjorde han heller ikke noe forsøk på å tillempe språket sitt etter «den danske tunge».

«Savnet av en Lærebog i vort Sprog»

Etter det seks måneders oppholdet i København vendte han tilbake til Christiania. I 1816 gav han ut *Digtninger 1*, giftet seg og startet sin karriere som skolemann. Men få år seinere flyttet familien til Trondheim, hvor han overtok en stilling ved Trondhjem Realskole. Og det var her han begynte sin karriere som skolebokforfatter. I et brev til sin venn Conrad Nicolai Schwach (1793–1860) skriver han at han er overbevist om at det ikke ville vare lenge før «vi have vort deilige Modersmaal saaledes paa det Rene, som Franskmanden har sit». I den forbindelse ønsker han at det blir nedsatt en kommisjon som innen en viss tid skulle forfatte en «altomfattende, Lexiconet gennemgaaende Grammatik». I et slikt arbeid ville han også selv være med. Noen kommisjon ble ikke nedsatt, men selv kastet han seg over arbeidet med grammatikken, som han kalte *Forsøg til en Grammatik i Modersmaalet*.

Grunnen til at nettopp *han* skulle driste seg til å gjøre det, var at ingen

«kyndigere» søkte å skrive en enklere grammatikk enn de grammatikkene som til da hadde vært i bruk i skolen. Som morsmåslærer hadde han følt «Savnet af en saadan Lærebog i vort Sprog, der, lettere og kortere end Nissens, inneholde fuldstændigen Sprogets Love». Utvilsomt dekket boken et behov. Opplaget forsvant raskt, og motakelsen var svært positiv.

Modersmaalet og det danske og norske Sprog

Noen år senere, i 1825, forelå en revisjon av *Grammatiken*. Med synlig stolthet kunne han denne gangen skrive i forordet: «Anden Gang forelægger jeg Ungdommens Lærere mit Forsøg til «Grammatik i Modersmaalet». (...) Den hurtige Afsætning af det betydelige Oplag giver mig Ret til at haabe, at den med sine betydelige Mangler dog er bleven anset for brugbar.» Også i denne utgaven beholdt han benevnelsen *Modersmaalet*.

I det neste opplaget, fra 1828, byttet han ut betegnelsen *Modersmaalet* med *det danske og norske Sprog*. Men i forordet skriver han at han er klar over at det finnes to stridende partier i spørsmålet om navn. Derfor ber han om at «Enhver vil benytte det Navn paa Titelbladet, der behager ham». Og så fortsetter han: «Jeg holder for at, da vi ere Nordmænd, maae vi kunne sige at tale Nordmænds Sprog eller Norsk – og bør bruge denne Benævnelse i Almindelighed for Begrebet : vort Modersmaal.» Så konkluderer han med vissheten om at «vort Sprog inden nogle faa Decennier vil komme til at antage Sprog fremmede Ord (...)».

Mer moderne rettskrivning

Maurits Hansen deltok *ikke* i den offentlige språkdebatten på 1830-tallet med sine synspunkter. Men det må likevel understrekes at Henrik Wergeland var en stor beundrer og god venn av Maurits Hansen. Det er derfor høyst sannsynlig at de to har diskutert språkspørsmål og sikkert også hva man skulle *kalle* språket. Den fjerde og femte utgaven av grammatikken, fra henholdsvis 1833 og 1837, heter da også *Norsk Grammatik*.

I den femte utgaven bringer Maurits Hansen inn et nytt moment, nemlig rettskrivningen. Etter lang tids overveielse hadde han i den femte utgaven av grammatikken tatt i bruk den ortofoniske stavemåten, dvs. å skrive bokstavrett etter uttalen. I forordet hevder han med styrke at det ortofoniske prinsippet etter hvert vil fortrenge det etymologiske. Rettskrivningen i grammatikken hans var da også helt i overensstemmelse med «den ortofoniske Bogstavering». Samme året brukte syv artianere denne rettskrivningen til eksamen artium, men de måtte likevel ved en særskilt prøve vise at de behersket den «sædvanlige».

Departementet oppfattet dette som så radikalt at de påla skolene å bruke den sedvanlige rettskrivningen, noe som førte til at Maurits Hansen måtte la neste opplag av grammatikken komme ut «på ny aftrykt med Forf. Samtykke». Først i 1862 gav departementet, etter forslag fra språkreformatoren Knud Knudsen (1812–1895) og etter uttalelser fra en rekke skolefolk, skolene tillatelse til å bruke den rettskrivningen Maurits Hansen hadde brukt og ville ha innført i 1837. Blant eksemp-

lene kan nevnes: vokalforenkling (*Ris* og *Hus* i stedet for *Riis* og *Huus*), bortfall av stum *h* (*Tē* og *Ur* i stedet for *The* og *Uhr*), bortfall av stum *d* (*Dans* og *Glans* i stedet for *Dands* og *Glands*), bortfall av stum *e* (*tro* og *Træ* i stedet for *troe* og *Træe*) og nystaving av ord (*Filosofi* og *Salme* i stedet for *Philosophie* og *Psalmé*).

Egne teorier

I forbindelse med Maurits Hansens grammatiske arbeider er det på sin plass å nevne hans «Practisk Vejledning i Modersmaalet» fra 1825. Om han i grammatikken stort sett hadde fulgt sine læremesteres teorier, dristet han seg nå til å lansere sine egne. Han ville gi elevene en eksempelsamling på hva som var godt språk, og samtidig sette dem i stand til å analysere prosa og vers. Det han selv anså som mest epokegjørende, var kapitlet «Anviisning til at gjøre Stiil». Selv sier han det slik: «Maatte jeg i dette Afsnit have været saa heldig paa nogen Maade at have afhjulpet en sand Trang i vor Skolelitteratur.»

«Anviisningen» er bygget opp i syv avdelinger med en klar progresjon i oppgavens vanskegrad. Under hver oppgave følger et forslag til hvordan oppgaven kan løses. Øvelsene innledes med oppfordringer til elevene om å skrive ned små fortellinger som de har lest. Så følger oppgaver der de skal skrive fortellinger med utgangspunkt i oppgitte ord og dikt. Brevskrivning er også viet stor plass, og elevene får dessuten prøve seg på skildringer og resonnerende stiloppgaver.

Anviisningen avsluttes med oppgaver som konsentrerer seg om karakter-

skildringer og dialoger. Elevene oppfordres til å passe på at de fiktive personene uttrykker seg «i samsvar med sin karakter og sin stand».

Analyse og pedagogikk-kritikk

Avslutningsvis foreslår Maurits Hansen at læreren kan ta for seg skuespill for å analysere fabelen, karakterene, temaet, miljøet og de formelle virkemidlene nærmere. Selv anser han denne litterære analysen for å være såpass avansert at han tilrår at oppgaver av denne typen bare blir gitt de flinkeste elevene og dem som er spesielt interessert i skjønnlitteratur.

Læreboken gjennomstrømmes av Maurits Hansens pedagogiske ideer. I forordet uttrykker han det slik: «Intet er jeg mer bange for, end at Barnet skal læsse paa den arme Hukommelse, hva der ikke først er gaaet gjennem Forstanden.», tanker som lå milevidt fra den lærde skoles pugg. En generasjon seinere skulle jo også den lærde skole kritiseres på det giftigste av en annen forfatter – Alexander Kielland.

Lydtegnene og Retskrivningen

I *Grammatiken* fra 1837 har han for øvrig også tatt med et tillegg om *Stil* og

Deklamasjon. Begge disse bøkene ble flittig brukt i hans egen gjerning som skolemann ved Trondhjem Realskole og senere ved Kongsberg Middelskole, hvor han virket som skolebestyrer fra 1826 til sin død i 1842.

Maurits Hansen formulerte ikke noe konkret språkprogram, men som lærer gjennom tjueseks år og som forfatter og skribent i et like langt tidsrom var han opptatt av å formidle språk. Men han kom altså ikke lenger enn til *Lydtegnene* og *Retskrivningen* i det norske språket. Men det forhindret selvsagt ikke at han i sine noveller og romaner brukte norske ord og vendinger.

Maurits Hansen fortjener ikke bare en plass i norsk litteraturhistorie; han hører også hjemme i norsk språkhistorie. For ikke å forglemme norsk skolehistorie.

Kilder:

Didrik Arup Seip: *Norskhet i sproget hos Wergeland og hans samtid*, Aschehoug, Kristiania, 1914.
Arve Fretheim: *Livets kolde prosa. Maurits Hansen og hans samtid*, Aschehoug, 2006.

Tekstmeldinger på dialekt

En av tre velger dialekt når de sender tekstmeldinger til vennene sine, ifølge en NTB-melding. Ungdom bruker mer dialekt enn voksne. I en undersøkelse

Perduco har gjennomført for NetCom, kommer det fram at blant ungdom mellom 15 og 20 år er det to av tre som skriver dialekt i tekstmeldinger.

Ringdrotten og norsk språk

EILEV GROVEN MYHREN

I 1954 KOM TREDJE OG SISTE bandet av storverket *The Lord of the Rings* ut i Storbritannia. Forfattaren var språkmannen John Ronald Reuel Tolkien, professor i gamalengelsk ved universitetet i Oxford. Mange episke trådar som Tolkien hadde arbeidd med gjennom år, var førde saman til ein eventyrfylt bilettev. Verket vart snøgt godt motteke i ungdomsmiljø, først i USA. No er *The Lord of the Rings* snart omsett til 40 språk.

Tolkien hadde i unge år freista å byggje ein «mytologi for England» ved å samle materiale til og dinest forme ut det han kalla «den sanne attgjevinga om alvane». Han meinte at det engelske folket sat inne med mytologien, og at det var hans oppgåve å kalle han fram. Ein liknande tankegang låg til grunn for arbeidet til Elias Lönnroth med det finske eposet *Kalevala*, som Tolkien var inspirert av. Tolkien rakk aldri å fullføre *The Book of Lost Tales* (Boka med dei tapte sogene), som bar i seg frø til det som skulle bli *Legendariet*, forteljinga om alvane i verda. Men her fanst òg bakgrunnssoaga for *The Lord of the Rings*.

The Lord of the Rings vart omsett til norsk riksmål i 1973 av Niels Wereniskiold. Omsetjinga er skjemd av ein god del mistydingar som mykje kjem seg av at omsetjaren sakna kjennskap til *Legendariet*, som er den samlande

nemninga på heile Tolkiens mytiske grunnforteljing. Slik kjennskap trengst for å forstå fullt ut dei mange underliggjande mønster i teksta. Men *Legendariet* låg framleis som uferdige utkast på skrivebordet til forfattaren, som døydde same året. Sonen, Christopher Tolkien, såg det som ei plikt å redigere desse utkasta, og i 1977 kom dei ut under tittelen *Silmarillion*. Seinare har også mange av dei andre utkasta etter Tolkien òg vorte utgjevne, og til saman har alt dette opna for djupare innsyn i Tolkiens diktarverd.

Torstein Bugge Høverstad gjorde godt arbeid då han nyomsette *The Lord of the Rings* til bokmål i 1982. Det er denne utgåva, *Ringenes Herre*, som har vore mest lesen i Noreg fram til no. Mi omsetjing til nynorsk kom ut rett før jul i 2006 med tittelen *Ringdrotten*.

Stilval og danning

Valet av stil har vore ein vanske for alle omsetjarar av *The Lord of the Rings*. Problemet er inngåande drøfta av Nils Ivar Agøy, som har omsett *Silmarillion* til bokmål (1994). Då eg gjekk i gang med å setje om *The Lord of the Rings* til nynorsk, ønskte eg å ta omsyn både til dei problema Agøy hadde teke opp, og dei føresegnene Tolkien sjølv gjev i sitt eige verk.

I *The Lord of the Rings* kan ein skilje

ut eit dannelseshierarki. På det høgste steget finn ein alvane, frå gamalt av naturmytiske vette som opphaveleg har levd i engelsk folkeminne. Om dei skreiv Tolkien i eit brev:

«The elves represent, as it were, the artistic, aesthetic, and purely scientific aspects of the human nature raised to a higher level than is actually seen in Men.» (Utkast frå eit brev til Michael Straight, februar 1956)

Desse skapnadene, som opphavleg var knytte til naturen, ber hjå Tolkien ein høgkulturtanke eller danningstanke, der danning ikkje er ein utvendig ferniss, men veks fram innanfrå og er i samklang med naturen (jf. Rousseau: «Kultur er utvikla natur»). Lenger nede på dannelsesstigen finst det ulike slag menneske, attåt hobbitar og dvergar.

Graden av danning kan mælast etter avstanden dei ymse skapnadene har til alvane. Hobbitane har ein plass om lag midt på stigen. Mange av dei er skeptiske til alvane, medan andre er glade i dei.

Nedst står *orkane*, eit folkeferd som er i tenest hjå mørkedrotten. Dei har inga danning. Det er orkane som vert skulda for den naturøydande industrialiseringa, og i dei finn ein òg kimen til ein destruktiv «kriksindustri» med krutt og helvetesmaskinar.

For meg var det naturleg å velje skriftnormalar og dialektar for dei ulike folkeslaga i verket etter plassen dei ein-skilde gruppene hadde på Tolkiens dannelsesstige. Såleis vart dei meiningsfylt plasserte i norsk språksoge.

Etter di eg arbeidde innanfor nynorsk skrifttradisjon, gådde eg meir og meir at skriftnormer som hadde vakse fram i vårt land gjennom kring 150 år,

kunne nyttast til å karakterisere dei ymse stega på dannelsesstigen. Det gav meining å leggje midlandsnormalen og Aasen-normalen i munnen på personar som åtte stor vørndnad hjå andre, og å la dei mest høgvrøde tala i gamal sogestil eller plent etter Aasens skriftnormal. Elles merkte eg meg at levande målføre gav hobbitane, som elles var eit stykke lenger nede på stigen, særmerkt danning og vørndnad. Medan eg arbeidde slik, såg eg meir og meir at landsmål, målføre og nynorsk ikkje berre representerte kvar sine stillag, men òg spegla av ulike aspekt ved ein danningstanke som både Tolkien og Ivar Aasen var gripne av, kvar på sin måte. Aasen seier det slik:

«(Dannelsen) er altsaa en indvortes Fuldkommenhed, som meget vel kan forliges med de Skikke, som tilhøre ethvert Folk for sig selv [...] Hvis man nu ikke er kommen til nogen indvortes Forfremmelse, men kun til en udvortes Omskabelse i sin Skik og Viis, og man saa vil, at dette skal kaldes Dannelse, da bliver det kun en Skindannelse, en ydre Forfinelse.» (Aasen: *Dannelsen og Norskheden*. 1856)

Tolkien skapte ein eigen mytologi på grunnlag av folkelege tradisjonar. Aasen reiste opp eit norsk skriftspråk med utgangspunkt i levande norske målføre med røter i norrønt.

Nynorsk og danning

Noreg har i dag to offisielle skriftspråk, nynorsk og bokmål. Det er ikkje noko nytt at nynorsken har vore nøydd til å kjempe mot bokmålet, og at bokmålet har vunne terreng i nynorskland i seinare tid, trass i at nynorsken ligg mykje

nærare talemålet i svært mange norske bygder enn bokmålet gjer. Det har òg diverre vore slik at nynorsken har vore utsett for ikkje lite mobbing. Det er sagt at han er konstruert, «bondsk», uhøveleg for meir finstemde kultur- ytringar, ordfattig, vanskeleg å skjønna osv. Overklassa i Oslo har t.d. hatt lett for å påstå at dei «ikke skjønar nynorsk». Nynorsk har òg ofte blitt gjort til lått i revyar. Samstundes er det ålment godteke, også mellom bokmålsfolk, at nynorsk høver godt for poesi, så biletet er ikkje heilsvart. Men folk som meiner at nynorsk er vanskeleg å skjønna, les gjerne eldre riksmål som ligg nær dansk (t.d. Ibsen). Då kan ein spørja: Er det vanskelegare å lesa eldre nynorsk, t.d. Garborg? Og kva med Aasen-normalen? Kan han lesast i det heile?

Eg valde å gje språket til ei høgkulturell gruppe som Tolkien-alvane eit gammalt nynorsk skriftbiletet. Det har ein magisk verknad, meiner sume.

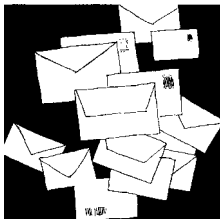
Av reaksjonar eg har fått, tykkjest det ofte som om folk meiner dialekt og mangel på danning høyrer i hop. Dette kom tydeleg fram i ein replikk eg fekk frå ein austfolding, som beint fram trudde målet hans var ein «nulldialekt». Til dette ville vel Aasen ha svara at danning ikkje ytrar seg i målform, men i eit rikt ordtilfang.

Den engelske originalen syner at Tolkien har tenkt noko liknande. Samstundes ser ein at sume personar i boka endrar språk og stil ettersom dei stig på dannelsstigen. Tolkien kvidde seg òg for å stemple målføre ved å la dei vonde nytte dei. Men i *Hobbiten*

har han late tre troll tala cockney, det vil seia dialekt frå Aust-London. Dette bad han om orsaking for seinare og ville rette på det. Difor talar ikkje orkane i *mi* omsetjing nokon einstaka dialekt, men ei blanding av ord og bøyingsformer som ein ikkje kan heimfeste til nokon stad.

Reaksjonar frå utlandet på mi omsetjing, har vore gledeleg positive. Engelske, danske og svenske lesarar har gjeve uttrykk for at dei ikkje visste at det norske språket var så rikt på nyansar. I England er dei overraska, og set pris på, at norsk har levande dativ og fleirtalsbøyning av verb. Slikt kunne ikkje ha kome fram i ei bokmålsomsetjing.

Reaksjonane frå norske lesarar har så langt vore positive, ikkje minst frå unge bokmålslesarar, med einskilde høgroysta unnatak. Eg vonar omsetjinga mi kan vera med på å vende ein lei tendens til å tru at «skjøneleg» norsk berre er den norsken som er mest lik bokmål og mest fylt med framande ord. Eg vonar *Ringdrotten* kan syne at norsk, og først og fremst landsmål, nynorsk og ymse målføre, eig eit språkleg mangfald som kan utnyttast til kunstnarleg vinst, slik at ulike stemmer og stillag spelar saman til ein musikalsk og meiningsfull heilskap. Der som omsetjinga òg kan vera med og bryte ned fordomar, så ikkje nynorsken av rein kunnskapsløyse vert slengd på den historiske skraphaugen eller hamnar på museum, har ho ei viktig oppgåve. Måtte mange finne glede i boka og få del i ein skatt som kanskje har vore løynd for sume.

Redaksjonen tar gjerne mot brev fra leserne. Det kan være kommentarer til artiklene og emner i bladet, interess-

ante ord og uttrykk en har kommet over, nyord, spørsmål eller annet.

Adressen er: Språknytt, Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO

Spørsmål: Hvorfor heter det *øl*? Bortsett fra i spansk, der det heter *cerveza*, heter det *birra*, *Bier*, *beer*.

Det nordiske *øl* ligger etter min forstand milevidt fra disse ordene.

Svar: På norrønt fantes det to ord for 'øl', nemlig *øl* og *bjórr*. Det første ordet er blitt til vårt moderne ord *øl* og er opprinnelig det samme ordet som engelsk *ale*. Det andre svarer til og er egentlig det samme ordet som engelsk *beer*, tysk *Bier*, nederlandsk *bier*.

Både *øl* og *bjórr* er av germansk opphav. Noen romanske språk har lånt det siste av dem fra germansk (som italiensk *birra* og fransk *bière*), og det nygreske ordet *bira* har det samme opphavet. Det nordiske ordet *øl* står ikke helt alene, for på finsk heter det *olut*, som er lånt fra skandinavisk, og som opprinnelig er det samme ordet som *øl*. Slik er det med *alus* også, som er ordet for *øl* i både latvisk og litauisk. Germanske språk har altså i stor grad eksportert sine ord for 'øl' til andre europeiske språk.

De slaviske språkene bruker ingen av de ordene som er nevnt over, for det heter *piwo* på russisk, *piwo* på polsk, *pivo* på kroatisk, *pivo* på tsjekkisk og *pivo* på bulgarsk (der det vanligste ordet riktignok er *bira*).

Spørsmål: Heiter det *ein emitter* eller *ein emittar* på nynorsk? Og tilsvarande: Hei-

ter det *ein transduser* eller *ein transdusar*?

Svar: I Ordbok for elektronikk står *emitter* og *transduser* som samformer for bokmål og nynorsk.

Hovudregelen i valet mellom endingane *-ar* og *-er* er at substantiv som ikkje er avleidd av eit verb i norsk, skal ha endinga *-er*. Det gjeld ein del eldre ord av framandt opphav, til dømes *kelner*, *fadder*, *meister*. Det finst nokre eldre unntak: *gartnar*, *skomakar* og nokre fleire.

I dei to siste tiåra har Språkrådet gjort nokre rettskrivingsvedtak som styrkjer bruken av *-ar*: *bøkker* har gått over til *bøkar*, *butler* til *butlar*, *partner* til *partnar* og *kontroller* til *kontrollar*. Dessutan har vi fått skrivemåten *ein sørvar*, men den kan knytast til det «norske» verbet *å sørve*.

Spørsmål: Da vi gikk på barneskolen, lærte vi følgende regel: I-en og y-en var ute på byen, møtte de j-en, ville ikke se'n.

Betyr ikke denne regelen at *i* og *y* aldri skal stå ved siden av *j*, eller har vi misforstått? Ifølge en ordbok på nettet er det mange ord som inneholder bokstavkombinasjonen *ji*, f.eks: *kjipt*, *sjikane* etc., så derfor skjønner vi ikke hvordan den regelen kommer inn i bildet.

Svar: Regelen er helt riktig, men vel å merke bare i ekte norske ord. Dersom et ord som skrives med *ji* og *jy*, fins i ordboken, er det altså et lånt ord.

Vi har f.eks. lånt det franske ordet *jus*, som betyr 'tynn saus'. Den norske skrivemåten er *sjy*, etter den franske og den norske uttalen. Skrivemåten med *jy* viser med en gang at det er snakk om et lånord.

Det ordet som vi skriver *sjy*, uttaler vi akkurat på samme måte som *sky*, i for eksempel verbet *å sky*: *Vi må sky gjeld!*, adjektivet *sky*: *Han er veldig sky*, substantivet *en sky*: *En mørk sky viste seg*, verbet *å skye*: *Det kommer til å skye over*.

FORFATTERNE

Irene Andreassen er førsteamanuensis i finsk og kvensk språkvitenskap ved Universitetet i Tromsø, rådgiver i Kvensk stedsnavntjeneste og leder i Kvensk språkråd. Hun har doktorgraden fra Universitetet i Tromsø på en avhandling om kvenske navn på fisk og sjødyr.

Arve Fretheim er lektor og har skrevet åtte bøker for engelskfaget i den videregående skolen. Han har også skrevet *Livets kolde prosa. Maurits Hansen og hans samtid* (2006).

Tor Guttu har vært førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo og arbeider nå i Kunnskapsforlaget med videreføringen av Norsk Riksmålsordbok. Han har vært medlem av Norsk språkråd og er medlem av Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur og viseformann i Riksmålsforbundet.

Kjell Haugland er dr.art. og lektor ved Oppdal videregående skole. Han har skrevet en rekke bøker og artikler om språkhistorie og kulturnasjonalisme og om lokalhistoriske emner.

Marit Hovdenak er seniorrådgiver i Språkrådet.

Eilev Groven Myhren har hovedfag i musikkvitenskap og har skrevet artikler om kulturhistoriske og kulturpolitiske emner i *Filologen*, *Klassekampen* og *Årbok for Norsk Folkemusikklag*.

Inger Lise Schwab er studie- og forskningskonsulent ved Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo.

Omslagsbilde

Kunstskrift i stein av Julia Vance.

Foto © Nils Bjåland, VG

Internett

Tekstene i dette nummeret fins også på Internett: www.sprakradet.no

SPRÅKRÅDET

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

Telefon: 22 54 19 50

Telefaks: 22 54 19 51

Ansvarlig redaktør:

Sylfest Lomheim

Redaktører:

Svein Nestor
svein.nestor@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

Abonnement og adresse-

endring:

post@sprakradet.no

Signerte artikler står for forfatterens syn.

Fire nummer i året.

Opplag: 25 000

Redaksjonen avsluttet 31.8.2007

Form: NIGARD VENABYGD

Trykk: PDC Tangen 2007

ISSN 0333-3825

B

NORGE/NOREG

P. P.

Returadresse:
SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825